

לשאלת הימצאותם של היבטים בריאותיים תעסוקתיים בתקנות אגודות בעלי מלאכה יהודיים ואגודות דתיות-התנדבותיות באירופה

תקציר:

איגודים מקצועיים נעשו למוסד חברתי-כלכלי-דתי חשוב ומרכזי בקהילות היהודיות של מזרח אירופה מראשית העת החדשה. איגודים אלו הסדירו באמצעות תקנות המהוות חלק מספרות המשפט העברי, עניינים כלכליים בין חברי האגודה לבין עצמם, בין חברי האגודה למוסדות וגורמים נוספים בקהילה היהודית, ובין בעלי המלאכה היהודים חברי האגודה לבעלי מלאכה לא-יהודים. איגודים אלו שימשו גם כהתארגנות דתית והסדירו נושאים בתחום זה. תופעה דומה במידת מה היא פעילותן של אגודות דתיות-התנדבותיות, בין שמטרתן הייתה לעסוק בפעילות דתית-סוציאלית-קהילתית כמו טיפול במתים ובחולים, ובין בפעילות דתית-ריטואלית מובהקת. גם אגודות אלו נעשו נפוצות בעיקר מראשית העת החדשה – באירופה ובאגן הים התיכון – וגם אלו הסדירו את תנאי החברות בהן ואת ענייניהן הדתיים והכלכליים בתקנות שונות. למרות ההסדרה המקיפה של שלל נושאים ובעיות, לא נמצאו ברשומות ובתעודות של איגודים אלו (מן המאה ה-16 ועד המאה ה-19) עדויות של ממש לטיפול בשאלות של רפואה תעסוקתית ורפואה מונעת בתחומי בריאות העובד. ממצאים אלו עולים בקנה אחד עם המגמות וההתפתחויות הכלליות במודעות ובהסדרה של תחומים אלו. בנוגע לאגודות הדתיות-התנדבותיות, הרי שבתקנותיהן של החברות לטיפול בחולים ובמתים יש עדות לסוגיית בריאות החברים סביב שאלת ההימנעות מטיפול בחולים מסוכנים ומדבקים – נתון המשקף מודעות לסוגיה זו ולא דווקא עיסוק ממשי בסוגיות מעולם הרפואה התעסוקתית.

יהודה לרמן
אלעד שלזינגר

בית הספר לבריאות הציבור, הפקולטה
לרפואה, אוניברסיטת תל אביב

מילות מפתח: רפואה תעסוקתית; איגודים מקצועיים; חברה קדישא; ביקור חולים; משפט עברי; תקנות; היסטוריה.

:KEY WORDS Occupational Medicine; Labor unions; Jewish artisans; Hevra Kadisha; Bikur Holim; Jewish Law; Regulations; History

הקדמה

לספרות המשפט העברי יש חשיבות ככלי למחקר ההיסטוריה של הרפואה התעסוקתית המטפלת בכל היבטים של בריאות האוכלוסייה העובדת, וזאת עוד יותר לנוכח הלקונה שקיימת בתיעוד הרפואה התעסוקתית באלף הראשון ובמאות הראשונות של האלף השני לספירה [1]. בעבודות קודמות הוכח קיומו של תקן רפואי תעסוקתי במשפט העברי, שהיה נהוג בתחילת האלף הראשון לספירה, ללא מקבילה בחוק הרומי או הקנוני [2]. כמו כן הוכח, כי ספרות השאלות והתשובות יכולה לשמש מקור היסטורי אמין לפעילותם של משיבים בהחלטות לגבי כושרם לעבודה של עובדים במקצועות, כמו שוחטים ובודקים [3,4].

תקנות הקהל הן סוגה אחת ממכלול מקורותיו של המשפט העברי. תקנות אלו נוצרו ועוצבו במספר הקשרים כגון: קהילתיים, אזוריים ואף על-אזוריים – ובהכללה, הן זכו למעמד משפטי בספרות ההלכה. במסגרת הרחבה של תקנות קהל ניתן להגדיר כמה סוגות משנה, ואחת מהן היא תקנות של איגודים דתיים-מקצועיים. איגודים אלו נחלקים לשתי

קבוצות עיקריות. הראשונה היא התאגדויות של בעלי מלאכה, והקבוצה השנייה כוללת איגודים דתיים-התנדבותיים דוגמת חברה קדישא לטיפול במתים וחברות ביקור חולים (לעיתים גבו תשלום עבור ההוצאות בפעולות אלו, אולם ככלל, המדובר בפעילות התנדבותית שאינה משלח היד של החברים בה). השאלה העומדת לדיון היא האם בתקנותיהן של התאגדויות וחברות אלו ניתן למצוא הד או קשר לשאלות של בריאות תעסוקתית. סקירה זו יכולה לשפוך אור נוסף על ההיסטוריה של מקצוע הרפואה התעסוקתית שלוקה בחסר.

המקורות

איגודים מקצועיים: התקנות הפנימיות של האיגודים המקצועיים השתמרו בשתי דרכים עיקריות. הראשונה היא בפנקסים של אותם איגודים: כל ארגון שכזה החזיק פנקס שבו נרשמו החלטות, מינויים, תיעודי גביית המיסים וכיוצא בהם. רובם הגדול של פנקסים שכאלו אבדו עם הזמן. הדרך השנייה היא כאשר בפנקס הקהילה הכללי נרשמו החלטות הקשורות לתקנות ולהסדרים של האיגודים המקצועיים שהיו

לכת במעמדם ותפקידם של האגודות. סדרת חוקים מן העשור השני והשלישי של המאה ביטלה במידה ניכרת את המעמד העצמאי של האגודות היהודיות. פורמלית התאפשר ליהודים להצטרף לאגודות בעלי המלאכה הכלליות, אך בפועל במקרים רבים הדבר נמנע. עם זאת, מעמדן ומקומן של האגודות היהודיות לא נעלמו, ומידת ההשפעה הממשית שלהן הייתה שונה מאוד מקהילה לקהילה [9]. למעשה, נראה שהמשיכו להתקיים אגודות רבות, שלא כחוק הפורמלי [10].

תופעה החולקת מאפיינים לא מעטים היא התאגדות של חברות התנדבותיות-דתיות (שבדומה לאיגודים המקצועיים נקראו על פי רוב "חברות" או "חבורות"). ארגונים פנים-קהילתיים אלו היו אף הם מקבלים לשירותיהם חברים במינוי מוסדר יחסית, וגם הם הסדירו את פעילותן דרך תקנות ורגולציות שונות. הדגם הבסיסי והידוע הוא של חברה לטיפול במתים (מוסד המוכר כיום בשם "חברה קדישא"); הדים ל"חברה" שכזו מופיעים כבר בתלמוד הבבלי. עם הזמן, ובעיקר מן המאה השש-עשרה והלאה, הלכו והשתכללו מנגוני החברות באגודה הזו ודרכי הסדרת פעילותה, ומראשית העת החדשה יש לפנינו רישומים לא מעטים של תקנותיהן של אגודות שכאלו (מקובל לראות במבנה ובתקנות של החברה שנוסדה בפראג בשנת 1564 כאב-הטיפוס של החברה קדישא בתקופה שלאחריה) [11]. לעיתים קרובות חברה זה עסקה לא רק בענייני המתים, אלא גם בטיפול בחולים ובנוטים-למות. מעבר לכך, בעיקר מראשית העת החדשה המוקדמת נעשו נפוצות חברות התנדבותיות-דתיות בתחומים מגוונים – כמו חברת עזרה לזולת, חברת ביקור חולים וכיוצא בזה. חברות אלו לא היו מוגבלות רק לעיסוק בתחומים קהילתיים וסוציאליים, והיו חברות לא מעטות שמטרת הקמתן הייתה לשם פעילות דתית-ריטואלית מובהקת. חברות-אגודות שכאלה ידועות לנו מספרד של שלהי ימי הביניים ואחר כך בקהילות של מגורשי ספרד במזרח, וזו לפריחה רחבת היקף באיטליה בעת החדשה המוקדמת, והלכו ונפוצו עם הזמן גם במזרח אירופה, במרחב העות'מאני ובאגן הים התיכון [12-17]. מבחינת אופיין, תפקידן החברתי ולעיתים קרובות גם הרגולציות הפנימיות שלהן, כלל חברות אלו – כולל חברה קדישא לטיפול במתים ו"חברת ביקור חולים" – נושאות מאפיינים משותפים רבים.

תקנות האיגודים - סמכות והיקף

כלל, מרבית תקנות והוראות של חכמי ההלכה נתפסו, הן מצד המתקנים והן מצד עיקר קהילות ישראל, כבעלות סמכות כללית שאינה מוגבלת לאזור או קהל זה או אחר. במידה רבה נמשכה מציאות זו גם בתקופת הגאונים: במשך רובה של תקופה זו רוב חכמי ההלכה ראו בהלכות ובתקנות שיצאו מגאוני בבל כחקיקה המיועדת לכלל ישראל [17]. "בסמוך לסיומה של תקופת הגאונים חל שינוי מהותי באופי זה של החקיקה במשפט העברי. מעתה היו תקנותיהם של חכמי ההלכה שבמרכזים השונים מכוונים מלכתחילה לבני אותו מרכז בלבד... אופי מקומי זה של החקיקה העברית התחזק גם בכך שחלק ניכר של החקיקה למן תקופה זו ואילך נעשה בידי הציבור והנהגתו. חקיקה ציבורית זו הקרויה למן תקופה זו ואילך "תקנות הקהל" הייתה מוגבלת מעצם מהותה לתחומי הקהל או איגודי הקהילות שמכוחם ולמענם הותקנו תקנות

מצויים באותה קהילה. מטבע הדברים, גם כאן מקורות רבים אבדו. לצורך הדיון נסקרו קרוב ל-20 מקורות שנכתבו בעברית או ביידיש ובהם תקנות של ההתאגדות המקצועיות. כלל המקורות הן ממזרח אירופה (פולין-ליטא והמרחב הרומני) מן המאות ה-17-19, רובם מן המאה ה-18. המקור המוקדם ביותר שלפנינו הוא "תקנות הבלבירר" (החובשים, מקיזי הדם והספרים) מקרקוב שמשנת 1639. הסיבה להתמקדות במרחב ותקופה זו תידון להלן. בהכללה, כתבי היד של פנקסי ורשימות האגודות נסקרו בשלמותם, למעט כאשר מסיבות שונות – כגון אובדן – העתק של כתב היד השלם אינו מצוי לפנינו, שאז נסקרו רק הקטעים מתוך כתבי היד שפורסמו בדפוס בבימות שונות לאורך השנים. המדגם משקף אחוז גדול מכלל המקורות של תקנות בעלי מלאכה המצויים לנו, והיקף הנושאים בהם עוסקים המקורות הללו הוא מגוון ורחב יחסית. איגודים התנדבותיים: גם כאן המקורות המתעדים את תקנותיהן של איגודים אלו הוא כפול: פנקסיהן של החברות עצמן, ורישומים ופנקסים של הקהילה בכלל. בשל הנסיבות ההיסטוריות הקשורות לפעילותן של איגודים אלו, המקורות כאן רבים ומגוונים יותר ואינם מוגבלים דווקא למזרח אירופה, אלא גם למרכז ומערב אירופה וליטליה, גם כאן מן המאה ה-16 ועד המאה ה-19. לצורך עבודה זו נסקרו פנקסים ממערב אירופה, המרחב הגרמני, איטליה ומזרח אירופה.

איגודים מקצועיים - רקע כללי

איגודים מקצועיים היו גורם רב חשיבות בעולם הכלכלי והתרבותי באירופה. איגודים מקצועיים קדומים מופיעים כבר בעת העתיקה, אך הפעילות הרווחת והמוכרת יותר של הגילדות ראשיתה בימי הביניים, ובעיקר מן המאה ה-11 והלאה. אף בעולם היהודי ניתן למצוא ביטויים בודדים לאיגודים כאלו בימי הביניים, כך לדוגמה בספרד [5]. אולם עיקר המשקל והחשיבות של איגודים שכאלו בעולם היהודי החל בעת החדשה, ובפרט במזרח אירופה (במרחב הפולני-ליטאי), שם לאגודות האומנים (Cechy) היה תפקיד מרכזי במכלול החיים הכלכליים והחברתיים ובמתחים הכלכליים-מעמדיים של החברה (היהודית והלא יהודית). באופן עקרוני החברות באגודות אלו לא הייתה רשות אלא חובה [6]. בהקשר היהודי, אגודות בעלי המלאכה החלו להופיע בעיקר במאה השבע-עשרה [7]. עוד קודם לכן, ובמשך הזמן מפעם לפעם, התקבלו יהודים גם לאגודות של בעלי מלאכה נוצריים, אך באופן כללי דבר שכזה היה מלווה בקשיים משמעותיים, וגם אז לא תמיד נהנו היהודים ממלוא הזכויות של חברי הגילדה האחרים [8]. הדבר קשור גם לתפקידן ואופיין של אגודות אלו – הן בחברה היהודית והן בחברה הלא-יהודית – שלא הסדירו רק את החיים, הזכויות והחובות הכלכליים והחברתיים של חברי האגודה, אלא עסקו גם בחיי התרבות והרוח של החברים, וחברותו של יהודי באגודה של נוצריים הייתה עשויה לעורר בעיות מכיוון זה. ההתפתחות הממשית של האגודות בקהילות היהודיות הייתה רק לאחר ההתאוששות מגזירות ת"ח-ת"ט באמצע המאה השבע עשרה. כך ניתן למצוא גם בקהילה בינונית בגודלה, וצעירה יחסית, אגודת חייטים, רוכלים, מנעולנים, בורסקאים, חייטים, צורפים, ורוקמי-זהב [8]. במאה התשע-עשרה חלו שינויים מרחיקי

לא נמצאו הגבלות למשל על כמות השעות שניתן לעבוד וכיוצא בזה (זאת בניגוד לדאגה לאיכות המוצר וממילא גם למוניטין של בעלי המלאכה). יתר על כן: בהתייחס לשעות עבודה של עובדי איגודי בעלי המלאכה הרי שנמצא לעיתים כי שוליות בעלי המלאכה היו מחויבים לשעות עבודה ארוכות וללא מגבלה [9]. אף בספרות המקצועית העוסקת בתקנות האיגודים המקצועיים שנסקרה לצורך עבודה זו, לא נמצאה התייחסות להיבטים בריאותיים תעסוקתיים [5–10, 21]. בעבודה זו לא נכללו כלל המקורות של האיגודים המקצועיים בקהילות היהודיות, אך מדובר במדגם גדול דיו שמציג תמונה מהימנה. ניתן לקבוע בזהירות, כי הנושא של בריאות העובד לא תפס מקום של ממש בדיונים הרגולטוריים והמשפטיים של אגודות בעלי המלאכה. אף אם יימצאו התייחסויות כאלו או אחרות לסוגיות אלו במקורות נוספים, ברור למדי שנושא זה הוא זניח.

ממצאים אלו אינם מפתיעים. ההתעוררות לשאלות של בריאות העובד, שמקובל לצינה עם הופעת ספרו של רמזיני (Ramazzini) בשנת 1700, לא חלחה במהרה אל הפרקטיקות של העובדים בכלל ולזה של אגודות בעלי המלאכה בפרט – בעולם הכללי כמו גם בחברה היהודית. כידוע, האינטרס הכלכלי הבסיסי של העובד (או של מנהלו) נוטה לגבור על שיקולים של בטיחות ובריאות. כך למשל, חוק שנחקק בשנת 1802 המגביל את שעות העבודה של השוליות והמתלמדים במנפסות הכותנה באנגליה, שנחשב היה לפרוץ דרך, לא יושם על פי רוב [22]. לאורך המאה התשע-עשרה גברה המודעות לשאלות של בריאות הציבור ושל בטיחות בעבודה, אך המדיניות בפועל השתנתה רק במעט [1]. רק לקראת סופה של המאה המצב החל להשתנות בצורה משמעותית יותר.

הממצאים מעט שונים כאשר בוחנים את תקנותיהן של החברות הדתיות-התנדבותיות. אופיין של אגודות אלו – ובפרט חברה קדישא וחברת ביקור חולים – הוא כזה שהם באו במגע ישיר עם גורמי סיכון רפואיים, וכאן ניתן למצוא תקנות בהן יש התייחסות מסוימת, גם אם מועטה, לסוגיות אלו. להלן שתי דוגמאות: **א. תקנותיה של "בני החבורה דבוק" (=של ביקור) חולים** שנוסדה בברלין בשנת 1703 ונדפסו בשנת 1750 בספר "תורת חיים ואהבת חסד". בין היתר תוקן שהביקור בבתי החולים יתבצע על ידי שניים מן החברים, על פי הגרלה. ככלל, הביקור התבצע החל מהיום השני של דיווח על מחלה אך במקרים מיוחדים של חולה בסכנת חיים הכלל היה שיש לבקר כבר ביום הראשון. עוד נקבע שאין החברים מחויבים לבצע ביקורים בבתי חולים במחלות מדבקות ("שלשול מעיים ודבר"). הביקור בבית החולה באבעבועות הותר רק לחבר שילדיו כבר חלו במחלה זו, כך שלא תהיה סכנה להדבקה של בני ביתו. החברים שהגיעו לגיל 60 שנים היו פטורים מביצוע ביקורי לילה בבתי חולים וכן מליווי חולים גוססים [23]. **ב. "תקנות דח"ק" [=דחברה קדישא] גמילות חסדים דק"ק** [=דקהילה קדושה] אשכנזים באמשטרדם". תפקיד החברים היה "לעמוד אצל גוססים, לטהר המתים, להלבישם, ולשאת המיטה". גם בתקנות אלו חלה הגבלה על ביקור אצל חולים שעלולים היו להדביק את החברים: "לבקר החולים הזכרים חוץ המדוכאים בחלאים רעים ומזיקים" [24]. עם זאת, חשוב לציין כי גם כאן, רגולציות שכאלו העוסקות בבריאות הפועל אינן רבות, בוודאי ביחס לכמות הרגולציות

אלה... חכמי ההלכה הקנו לדין שמקורו בתקנות הקהל תוקף כלדין תורה" [17]. תקנות הקהל מקיפות שלל תחומים של חיי הקהילה היהודית, בתחומי כלכלה, תרבות, ממשל עצמי, חיי דת ורוח. בימי הביניים התפתחו ועוצבו תקנות הקהל והן זכו לתנופה משמעותית [18].

כבר בתקופת התנאים אנו מוצאים הכרה משפטית בתקנות מקומיות של בעלי מלאכה שונים: "ורשאיין הצמרין והצבעיין לומר... רשאיין הנחתומין לעשות... רשאיין החמרין לומר... רשאיין הספנין לומר..." (תוספתא בבא מציעא י"א, כ"ד–כ"ו). חקיקה מוקדמת זו קבעה את מערכת היחסים, סדרי העבודה, וביטוח הדדי בין בעלי המלאכה השונים, ואלו מחייבות רק את בעלי המלאכה הרלוונטיים באותו המקום [17]. מעמדן של תקנות אלו שב ונדון מדי פעם בספרות ההלכה והשו"ת, ובהכללה הנטייה היא אכן לראות בהן סמכות מחייבת עבור העוסקים באותה מלאכה [19].

האיגודים המקצועיים הנוכחיים כאן עסקו בעניינים שנסובו בהכללה על שלושה צירים של מתחים חברתיים וכלכליים. הראשון הוא המתח בין בעלי המלאכה היהודיים למתחריהם הלא יהודיים, כאשר אגודות האומנים היהודית ניסתה לעמוד על זכויותיהם הכלכליות של היהודים [8, 9]. השני הוא בין חברי האגודה לקהילה היהודית בכללה. השלישי הוא מערכת היחסים בין חברי האגודה עצמם, ובעיקר בין החברים הוותיקים שנהנו מזכויות מקצועיות מלאות לבין הצעירים ובעיקר השוליות והמתלמדים (כך לדוגמה, לאיזה פרק זמן ניתן לשכור שוליה, מהן חובותיו וזכויותיו). בנוגע לתוכן התקנות הכתובות – ככלל, הנושאים הנוכחיים בהן הם בעיקר בשאלות כלכליות וחברתיות. בין אלו יש לציין קביעת סדרים שימנעו תחרות מצד אומנים שאינם חברים באגודה וכיוצא בזה; קביעת גבולות גזרה בין זכויותיהן של אגודות שונות; פיקוח על טיב העבודה; יישוב סכסוכים וקביעת סמכויות שיפוט במקרה של צורך בבוררות; תקנות הקובעות מיסוי, מינויים וכיבודים שונים של האגודה והסדרת הניהול השוטף שלה [6, 7]. תחום נוסף הוא של חיי הדת והרוח, שכן כאמור החברים באגודה נדרשו לעמוד בשורה של תנאים והתחייבויות דתיות. ככלל, האגודה לא הייתה רק מכשיר כלכלי-חברתי אלא קבוצת הזהדות בעלת מטרות תרבותיות-דתיות.

תקנותיהן של החברות הדתיות-התנדבותיות דומות במידת מה, שכן הם באו להסדיר את העניינים המעשיים (ולעיתים: המקצועיים), הכלכליים, החברתיים והדתיים שבהשתתפות באגודה ובפעילותה. ככלל, תקנות בעניינים הקשורים למטרתה הבסיסית של החברה – המחויבות הבסיסית של החברים בה והחובות הדתיות הנגזרות מהחברות בה הן כמובן מרכיב מרכזי בתקנות, אולם גם עניינים כלכליים וחברתיים אחרים תופסים מקום משמעותי (מימון פעילות, דמי חבר, כיבודים ומינויים, וכיוצא באלו).

דיון

מעיון בתקנות אגודות בעלי המלאכה שהוצגו במאמר זה עולה, כי למרות החובה העקרונית להישמר מפני סכנות ומפגעים, אין מצויה בהן כל התייחסות לשאלות של בריאות תעסוקתית: הדאגה לבריאות בעל המלאכה, וקביעת גדרים שיבטיחו את שלומו הפיזי והבטיחותי, אינן משתקפות במקורות שלפנינו.

זה [2], הרי שהדיון התלמודי התעורר לאחר שהעובד ניזוק והיה צורך לקבוע על מי האחריות לכך; דיון זה אכן הביא גם לקביעות כלליות ביותר בנוגע לתקני בטיחות מסוימים, אולם בכל מקרה נראה שדיונים אלו לא התעוררו מצדם של המעסיקים (ובהרחבה – של ארגוני העובדים, האיגודים המקצועיים). אין פלא, אפוא, שבתקנות האיגודים המקצועיים ממזרח אירופה בתקופה הנדונה סוגיה זו אינה תופסת מקום. אף את המודעות המסוימת שיש לסוגיות אלו בתקנותיהן של החברות לטיפול בחולים ובמתים, יש לייחס כאמור למודעות מסוימת לחשיבות התברואה ומניעת ההדבקה, ולא לשאלות קלאסיות של רפואה תעסוקתית ובטיחות העובד.

לסיכום

במזרח אירופה פרחו התאגדויות של בעלי מלאכה במאות ה-16 וה-19. מעיון במקורות שנשתמרו לנו מאגודות אלו, עולה ששאלות הקשורות בבריאות ובטיחות העובד אינן חלק מן הסוגיות הרבות הקשורות לרגולציות של סדרי העבודה שהאגודות עסקו בהן. לעומת זאת, תקנות אגודות דתיות-התנדבותיות לטיפול בחולים ובמתים מרחבי אירופה כולה בתקופה המדוברת כן מצביעות על מודעות מסוימת לסוגיה של הרחקת חברי האגודה ממפגעים בריאותיים ותברואתיים, אולם ככלל לא כחלק מעיסוק בשאלות קלאסיות של בריאות העובד. יש לציין שספרות השו"ת כן כוללת התייחסות לא מבוטלת לבריאותם של עובדים, אך בעיקרו של דבר בדיעבד – לאחר שאלו חלו, וקיים ספק לגבי יכולתם התפקודית להמשיך ולשמש בעיסוקם [28,3].

מחבר מכותב: יהודה לרמן

בית הספר לבריאות הציבור
אוניברסיטת תל אביב, ת.ד. 39040
תל אביב 6139601
דוא"ל: lermany@o12.net.il

בנושאים כלליים ואחרים. גם כאשר דומה שיש, לדוגמה, הגבלה על שעות זמני העבודה אין הדבר נובע מדאגה לבריאות הפועלים אלא לטיב העבודה: כך לדוגמה, בתקנה מפנקס "חברת גמילות חסדים" מקהילת לוגו באיטליה משנת 1702 נקבע, שאותם החברים בחברה האחראים על כריית הקבר בפועל – אל להם לשמור על גוססים או על מתים לאורך הלילה, שכן פעם מחמת עייפות התעורר קושי ממשי בכריית הקבר למחרת [25]. למעשה, הרגולציות בדוגמאות שהובאו לעיל הן בעיקר חלק מן המודעות הכללית למקומה וחשיבותה של ההיגיינה, ובפרט של המודעות והזהירות מן השהייה בקרבת חולים במחלות מדבקות. שני אלו אין בהם מן החידוש: בנוגע לתברואה ככלל, הרי שלדוגמה, עוד במאה ה-17 קהילות אחדות במרכז אירופה תיקנו והסדירו בצורה מפורטת את החשיבות ואת סדרי השמירה על ניקיון רחובות היהודים, ניקיון המקוואות ובתי המרחץ וכיוצא באלו, לעיתים תוך הסבר מפורש שהדבר נעשה כדי לשמור על בריאות הציבור [26]. עדויות לזהירות משהייה בקרבת חולים במחלות מדבקות היא קדומה עוד יותר. כך למשל בשו"ת שנכתב בסלונקי במאה ה-16 אנו למדים, כי היו מחלות אחדות שלא נהגו כלל לבקר את החולה בהן, ומחיבור מאותה העיר במאה ה-18 עולה שלא היו מבקרים כלל את החולים שהיו ב"חולי המגיפה", מלבד החברים בחברת ביקור החולים שהיו מקבלים תגמול על כך. ככלל, השאלה האם מותר לשהות בקרבת חולים במחלה מדבקת הייתה נתונה בדיון הלכתי מראשית העת החדשה ואף קודם לכן, ומכל מקום ברור כי המודעות לעניין זה הייתה קיימת במשך זמן, גם אם המנגנון הרפואי שבבסיס הדבר היה לא ידוע או שגוי.

אכן, במשפט העברי מופיעה חובה להישמר מפני סכנות ומפגעים בטיחותיים (ובאופן כללי יותר, כהדרכה להקפיד על שמירת הגוף). אולם היישומים המעשיים הרגילים של חובה זו במשפט העברי קשורים למפגעים בטיחותיים ישירים או לשאלות מסוימות של הימנעות מסכנה. כאמור, יש דיונים אחדים בתקנים כלליים יותר הנוגעים לבטיחות ובריאות העובד. אולם אם נבחן את הדוגמה הקלאסית ביותר בהקשר

ביבליוגרפיה

- Gochfeld M, Chronological History of Occupational Medicine. J Occup Environ Med. 2005 Feb;47(2):96-114.
- לרמן י. קב לכתף: היבטים הלכתיים של תאונת עבודה בת 2000 שנה. אסיא. תשע"ד אדר א; צג-צד (כד א-ב): 95-109.
- לרמן י, גורן א. היבטים בריאותיים הלכתיים בהעסקתם שוחטים ובדוקים. אסיא. תשע"ז אייר; קה-קו (כז א-ב): 91-106.
- לרמן י, גורן א. ביצוע מבחני תפקוד בהחלטות כושר עבודה על פי ספרות השאלות והתשובות. הרפואה. 2018 יוני; 157(6):4-2.
- הנדל מ. לבעיית חברות בעלי המלאכה היהודיים בספרד הנוצרית. אוצר יהודי ספרד לחקר תולדות יהודי ספרד ותרבותם. תשכ"ג; ו: 77-84.
- קרמר מ. לחקר מלאכה וחברות בעלי מלאכה אצל יהודי פולין. ציון. תרצ"ז; ב (ג-ד): 294-325.
- היילפרין י. יהודים ויהדות במזרח אירופה: עיונים בתולדותיהם. ירושלים: הוצאת הספרים ע"ש י"ל מאגנס; תשכ"ט-1968.
- Baron SW. A social and religious history of the Jews. V.16, Poland-Lithuania, 1500-1650. 2nd ed. New York: Columbia University Press; 1952.
- הנדל מ. מלאכה ובעלי תל אביב: בעם ישראל. תל אביב: י' צ'צ'יק; תשט"ו.
- הנדל מ. לחקר חברות בעלי מלאכה בפולין הקדומה. רשומות. תשי"ג; ו: 45-131.
- יודלוב י. ספרות ה"חברא קדישא". בתוך: אלפסי י', עורך. כ"ה לחי: מאסף לפרקי היסטוריה, הלכה, אגדה ומנהגים הקשורים לענייני
- חברה קדישא. תל-אביב יפו: חברה קדישא תל-אביב יפו; תשס"ז. ע' 79-89.
- ריבלין ב. ערבים זה לזה. בגטו האיטלקי: חברות גמ"ח 1516-1789. ירושלים: הוצאת ספרים ע"ש י"ל מאגנס; תשנ"א.
- הורוביץ א. חברות באיטליה במאות ה-16 וה-18: דימוי ומציאות. בתוך: גרוסמן א, קפלן י, עורכים. קהל ישראל: השלטון העצמי היהודי לדורותיו, כרך ב: ימי הביניים והעת החדשה המוקדמת. ירושלים: מרכז זלמן שזר לתולדות ישראל; תשס"ד. ע' 221-242.

14. ויינשטיין ר. שברו את הכלים: הקבלה והמודרניות היהודית. תל אביב: אוניברסיטת תל אביב – ההוצאה לאור ע"ש חיים רובין; תשע"א.
15. בן נאה י. יהודים בממלכת הסולטנים: החברה היהודית באימפריה העות'מאנית במאה השבע עשרה. ירושלים: הוצאת ספרים ע"ש י"ל מאגנס; תשס"ז.
16. בשן א. חברות "ביקור חולים" בקהילות המזרח התיכון. בתוך: מורגנשטרן א, עורך. ספר זכרון לאברהם שפיגלמן. תל-אביב: מורשת; תשל"ט. ע' 220–209.
17. אלון מ. המשפט העברי: תולדותיו, מקורותיו, עקרונותיו. מהדורה ג'. ירושלים: האוניברסיטה העברית בירושלים,
- המכון לחקר המשפט העברי; תשמ"ח
18. הכהן א. פרשנות תקנות הקהל במשפט העברי [דיסרטציה]. ירושלים: האוניברסיטה העברית בירושלים; תשס"ג–2003.
19. אונגר י, סיני י. האיגוד המקצועי במשפט העברי [אינטרנט]. המרכז ליישום משפט עברי (ישמ"ע), המכללה האקדמית נתניה; 2012 יולי [צוטט 2018 יוני 05]. זמין מ: <https://www.netanya.ac.il/ResearchCen/JewishLaw/AcademicPub/LaborLaw/Documents/union.pdf>
20. מאהלר ר. תולדות היהודים בפולין (עד המאה ה־19):
- כלכלה, חברה, המצב המשפטי. מרחביה: הקיבוץ הארצי השומר הצעיר; 1946.
21. ציגלמן ש"א. יהודי פולין. וליטא עד שנת ת"ח (1648): מבואות ומקורות מבוארים. ירושלים: מרכז זלמן שזר לתולדות ישראל; תשנ"א.
22. Schilling RSE. Occupational health practice. 2nd ed. London: Butterworths; 1981.
23. ספר תורת חיים ואהבת חסד. והוא כל הדינים ותפלות ונהגות הנצרכים לחברות הקדושות בקור חולים וגמילות חסדים. ברלין: דפוס אהרן בן משה רופא; תק"י.
24. תקנות דח"ק גמילות חסדים. דק"ק אשכנזים באמשטרדם יע"א כאשר נגבלו בשנת התקע"ו לפ"ג. אמסטרדם:
- דפוס דוד בן יעקב פרופס; תקפ"ו.
25. ריבלין ב. פנקס חברת גמילות חסדים של ק"ק לוגו תי"ח-תקפ"ה (1825–1658). אסופות. תשנ"ג; י: קסע-רסה.
26. שציפנסקי י. התקנות בישראל, כרך רביעי: תקנות הקהילות. ירושלים: מוסד הרב קוק; תשנ"ג.
27. וייסינגר י. מחלת האבולה וביקור חולים: ביקור חולים במחלות מדבקות מסוכנות – היבטים הלכתיים, אתיים ורפואיים. אסיא. תשע"ז מרחשוון; קג-קד (כו ג-ד): 50–35.
28. לרמן י. ספרות השאלות והתשובות (שו"ת) בחקר ההיסטוריה של מקצוע הרפואה התעסוקתית. הרפואה. 2016 מרץ; 155(3): 88–185.

כרוניקה

רימטולוגיה מרחוק בעידן מגפת הקורונה



הכותבים טוענים, כי לפי ניסיונם, קשיים אלה ניתנים לגישור ויש לגשת לסוגיה בצורה פתוחה וחיובית. הם מדגישים את האפשרויות הגלומות בדיון מדעי-רפואי בעזרת תוכנות מחשב דוגמת זום, בו משתתפים מומחים מרחבי העולם, מצב שעשוי לשפר את האבחון והטיפול בלוקים במחלות אלה. עם זאת, מחכרות בעיות שלא ניתנות לגישור, דוגמת ביצוע עירויים, אשר להם זקוקים בעיקר המטופלים עם מערכת החיסון מדוכאת ברמה גבוהה.

המחברים מדווחים כי התאימו את חדרי הטיפול להנחיות רשויות הבריאות, שומרים על ריחוק בין מטופלים, ומקפידים על חבישת מסכות הן בקרב הצוות המטפל והן בקרב המטופלים. הם מסכמים כי בחלוף המגיפה יפחת הצורך בטיפול מרחוק, אך עדיין מומלץ להשתמש בשיטה זו, החוסכת זמן, משאבים ואף בטוחה יותר, למטופלים ולמטופלים כאחד (J Rheumatol April 12, 2020).

איתן ישראלי

פוטמן ורודמן מהפקולטה לרפואה של אוניברסיטת נורתווסטרן בשיקגו, מציגים נקודת ראייה מעניינת על טיפולים ודיונים מרחוק בנושא רימטולוגיה. הכותבים מציגים את הקשיים שעלו בזמן מגפת הקורונה, למטופלים רימטולוגים להגיע למרפאות מצד אחד, ולסיכון שהם מציבים לעצמם ולרופאים בחשיפה לנגיף החדש.

הכותבים מדווחים על כך שנושא הטיפול מרחוק אינו חדש, והוחל בו לפני כ־20 שנה, בעיקר לאזורים מרוחקים ממרכזים רפואיים. אך עתה, אפשרות זאת דורשת הרחבה משמעותית. אמנם יש מספר קשיים בעניין זה וביניהם ניתן למנות קשיים טכניים, הרופאים חוששים שחטרים להם הכלים המתאימים; שאלות מימון וביטוח, הכוללות סירוב של חברות הביטוח לכסות טיפול מרחוק, אם כי מספר חברות כבר החריגו הסתייגות זאת עקב המצב; עלוות שאלות של אחריות מקצועית, שמתקילות אפילו מומחים בשיטות טכניות; ולבסוף, חשש שגישה זאת עלולה לפגוע ביחסי המטופל-רופא.